

DOI: [https:// doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.8](https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.8)
УДК 304(477)

Ірина Грабовська

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Центр українознавства філософ. ф-ту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7416-9541
Email: grabovskai@ukr.net

Лариса Наливайко

проректор, доктор юридичних наук, професор,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

ORCID: 0000-0002-7696-4223
Email: larysa-nalyvaiko@ukr.net

Микола Обушний

доктор політичних наук, професор,
директор Центру українознавства філософського ф-ту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-9121-5095
Email: mobushnyy@gmail.com

ГЕНДЕР В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКИХ ВИШІВ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНА СКЛАДОВА КОНФЛІКТИЗАЦІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Анотація. У статті з позицій філософсько-світоглядного підходу аналізується питання викладання феміністичної та (або) гендерної проблематики у вищих навчальних закладах сучасної України. Автори ставлять за мету дослідити історію становлення гендерної освіти у вищій школі України; проаналізувати реальний стан гендерної освіти в українських вищих навчальних закладах; з'ясувати існуючі проблеми та виявити перспективи розвитку даного процесу в Україні, а також осмислити його конфліктизуючу/деконфліктизуючу роль у реальних соціальних процесах українського сьогодення. Для поглибленого осмислення проблеми до опитування з приводу потрібності/непотрібності викладання феміністичної та гендерної проблематики у вузах було залучено групу студентів-політологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Авторами статті охарактеризовано ставлення студентської молоді до вказаної проблематики та виявлено деякі конфліктизуючі моменти у позиції щодо викладання даного предмета в університеті. Зокрема, і з позиції релігійної орієнтованості деяких представників молодіжного студентського середовища. Що, зрештою, було досить очікуваною реакцією. Загалом, на основі проведеного тестування, зроблено висновок щодо необхідності гендеризації вузівської освіти в Україні як невід'ємної складової євроінтеграційного процесу. А також виявлено зацікавленість молоді даною тематикою, що є вагомим аргументом на користь її викладання у вузах країни. У той же час авторами статті наголошено на необхідності відслідковування всіх новітніх тенденцій процесу гендеризації, які протікають у західному світі та оцінюванні придатності імплементації їх досягнень та практик в життя українського соціуму.

Ключові слова: вища освіта в Україні, філософсько-світоглядний аналіз, гендеризація освіти, студентська спільнота, феміністичні/гендерні студії, конфліктизаційна проблематика.

Iryna Grabovska

Ph.D. in philosophical sciences, Senior Research Associate,
Center of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Larysa Nalyvaiko

Prorector, Doctor of Juridical Sciences,
Professor. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of Dnipro

Mykola Obushnyi

Doctor of Political Science, Professor,
Chef Research Associate of the Center of Ukrainian Studies,
Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENDER IN THE EDUCATIONAL PROCESS AT UKRAINIAN HIGH SCHOOLS AS PHILOSOPHICAL AND WORLD-VIEW COMPONENT OF CONFLICT STUDIES

Abstract. *Ukraine's Euro-civilization choice, which took place as a result of the Revolution of Dignity, posed a number of challenges to Ukrainian society, without adequate answers to which EU accession will remain a rather distant prospect for Ukrainians.*

One of such challenges is the genderization of the social life of Ukrainians, in particular in the field of education, which presupposes, first of all, the formation of a gender-sensitive space for the existence of the country's citizens; mass involvement of Ukrainian women in all spheres of society on an equal footing with men and the creation of equal opportunities for this. The philosophy of this process is to recognize as the greatest value of human capital, existing in the form of two social sexes (gender) - female and male - with different life experiences, differences and personal strategies of self-realization.

The article analyzes, among other, the issue of teaching feminist and (or) gender issues in higher educational institutions of modern Ukraine from the standpoint of philosophical and worldview approach. The author aim is to investigate the real state of gender education in Ukrainian higher education institutions, to analyze the existing problems and identify prospects for the development of this process in Ukraine. A group of political science students from the Taras Shevchenko National University of Kyiv was involved in an in-depth survey of the need / no need to teach feminist and gender issues in universities. It was concluded that exist the need of genderization higher education in Ukraine as an integral part of the Euro-integration process.

Key words: *higher education in Ukraine, philosophical and worldview analysis, genderization of education, student community, feminist / gender studies, conflict issues.*

Вступ. Євроцивілізаційний вибір України, який відбувся внаслідок Революції Гідності, поставив український соціум перед цілою низкою викликів, без адекватних відповідей на які вступ до ЄС залишиться для українців досить віддаленою перспективою.

Одним із таких викликів є гендеризація суспільного життя українців, зокрема і сфери освіти, що передбачає, насамперед, формування гендерно-сенситивного простору існування громадян країни; масове задіяння українського жіноцтва у всіх сферах життєдіяльності соціуму нарівні із чоловіками та створення для цього рівних можливостей. Філософія даного процесу полягає у визнанні як найбільшої цінності саме людського капіталу, існуючого у формі двох соціальних статей (гендерів) – жіночого та чоловічого – з різними життєвими досвідами, відмінностями та особистісними стратегіями самореалізації.

Знаний вітчизняний філософ Сергій Кримський, роздумуючи над причинами активного зростання значимості жіноцтва, казав: «Питання про те, які

філософські підстави оцінки майбутнього жіночого фактора в XXI столітті — це, по суті, питання про майбутнє людства. Справа в тому, що, за сучасними даними, все людство рухається до того стану, якого вже досягли жінки. Жінка випередила в антропологічному відношенні розвиток людства: середня тривалість її життя довша, ніж у чоловіка, вона легше переносить холод, голод, хвороби, біль і т.п. Це більш стійкий організм, більш стійка система. Адаже саме в цьому напрямі рухається антропологічна еволюція. Але справа не тільки в цьому. Я хочу сказати трошки про інше: справа в тому, що жінка часто була і залишається символом вітальності, тобто символом життєвості. Це завжди було, має еволюційне обґрунтування, і саме з цього боку роль і справа жінки будуть посилюватися» [1].

Все частіше у науковій аналітиці звучать думки про те, що успішність суспільств розвиненого світу забезпечується у тому числі і радикальною зміною гендерних ролей у соціумі. А визнання гендеру як ідентифікаційної характеристики нарівні із расою, етнічністю, національністю та класовістю є ознакою

того, що розвинений світ здатен адекватно сприймати зміни, які відбуваються у ньому.

Варто зазначити, що процес вироблення новітніх підходів до розуміння рольового розподілу між статями має вже досить довгу історію, зокрема і як історію становлення та розвитку фемінізму у світі.

Сучасні дослідники-економісти прийшли до висновку, що «гендерна нерівність виступає не лише свідченням низького рівня соціального розвитку певної країни, дискримінаційним індикатором організації внутрішнього соціокультурного середовища, а й чинником економічного пригнічення, своєрідним "інгібітором" прогресивних суспільно-економічних перетворень, властивих глобалізаційній економіці... Тобто, наявність проявів гендерної нерівності обумовлює негативні наслідки для економіки на мікро- та макрорівнях» [5, с. 33].

Одним із найефективніших способів створення адекватних відповідей на сучасні цивілізаційні виклики, безумовно, є відповідним чином спрямована та організована освіта, зокрема, вища. Особливо така, яка не обмежується чисто вузько спрямованою професійною підготовкою спеціаліста, а включає в себе виховання особистості з певною світоглядною настановою та власною стратегією цілісної самореалізації [2].

Зрештою, саме це і передбачає в ідеальному варіанті університетська освіта. Не можна не погодитись із думкою, що «на сучасному етапі суспільного розвитку заклади освіти стали одними з основних засобів досягнення гендерної демократії. Європейська інтеграція – нині головний пріоритет зовнішньої політики України, а гендерна рівність – одна з умов її вступу до Європейського Союзу. Тому гендерний підхід у педагогіці необхідний для вирішення ряду соціальних та демографічних проблем і визнання України як розвинутої демократичної держави» [8, с. 16].

Виклад основного матеріалу. В Україні сьогодні існують всі правові підстави для впровадження гендерної освіти у вищі навчальні заклади країни. Насамперед це наступні документи: Закон «Про вищу освіту» [12]; Програма «Освіта: гендерний вимір – 2021» [14]; Національна доповідь Уряду України 2017 р. «Цілі сталого розвитку України 2016-2030» [13]. Базовим також є документ Ради Європи 2018 р. «Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки» [9]. При характеристиці реальної ситуації з гендерною освітою в Україні можна погодитись із думкою дослідниці О. Гривкової про те, що «...на сьогоднішній день зафіксовані позитивні зрушення на державному рівні України стосовно імплементації гендерно-орієнтованого підходу в національну освітню політику, проте ухвалені документи мають декларативний характер та не містять норм прямої дії. У сучасній Україні гендерно-орієнтована освіта знаходиться у процесі формування, а впровадження гендерної складової в систему освіти в цілому та у вищу педагогічну освіту зокрема відбувається дискретно, здебільшого в

зкладах соціально-гуманітарного профілю, завдяки діяльності та ентузіазму окремих викладачок та викладачів, за ініціативи громадських спілок та за підтримки міжнародних організацій. Найбільш розробленими курсами гендерно-орієнтованої спрямованості серед дисциплін, що забезпечують професійну підготовку вчителів, є курси соціально-гуманітарного спрямування. ...Ідея популяризації гендерно-орієнтованого підходу дуже невпевнено та повільно розглядається в контексті так званих SNEM-дисциплін (наука, технології, інженерії, математика)» [3, с. 227-228].

До того ж сучасна Україна зіштовхнулася зі специфічними викликами у плані гендеризації життя (під процесом гендеризації маємо на увазі створення чутливого до гендерних проблем середовища життєдіяльності соціуму, насамперед, розуміння того, що жінки та чоловіки діють у соціумах відповідно до своїх гендерних ролей, які у свою чергу є соціально сконструйованими, а не вродженими) як спільноти загалом, так і вищої освіти. І ця специфіка полягає у тому, що, з одного боку, є конкретні вимоги щодо розвитку суспільства рівних можливостей та показника гендерного розвитку людини (ГРЛ), без виконання яких країна не може претендувати на входження до ЄС, з іншого ж боку українська спільнота (принаймні її інтелектуальна частина) завдяки глобальній мережі інтернет активно залучається до теперішніх дискусій довкола ліберальних цінностей та світоглядних настанов. У сучасному західному світі наростає спротив з боку частини знаних інтелектуалів так званих «диктатурі меншості», до якої зараховуються і феміністки/ти та гендеристки/ти як сучасні носії емансипантських ідей та відповідної філософії. Зрештою, наростає активний спротив усьому надбанню постмодерну аж до його повного заперечення, як то зроблено одним із видатних науковців та філософів нашого часу Ноамом Хомскі (Чомскі), який вважає, що постмодернізм з його ідеями приналежностей не має сенсу, оскільки, на думку науковця, нічого нового не додає до емпіричного та аналітичного знання про світ, не здатен виявити його закономірностей, отже є «фантомним» знанням. Авторитет Н. Хомскі настільки великий у світі західної науки, що його критичне ставлення до постмодернізму загалом та гендерних досліджень зокрема знаходить чимало прихильників [18].

Не меншу популярність отримала і позиція психіатра-клініциста і вченого, професора Торонтського університету Джордана Пітерсона, який активно виступає проти зміни традиційних жіночо-чоловічих ролей. Ці ролі, на його думку, «приписані» людині її біологічною статтю. Ніякого гендеру не існує, є жіноча та чоловіча сексуальності. І ці сексуальності досить сильно відрізняються, що задано людському видові природою [Див., напр.: 19]. Д. Пітерсон вважає, що фемінізм – це чиста ідеологія лівого ґатунку, тому вона шкідлива і її варто вилучити із вузівського освітнього простору як у вигляді «жіночих дисциплін» (так пан професор часто називає гендерні дослідження, уникаючи вживати

сам термін «гендерні студії»), так і власне феміністичних досліджень. «"Жіночі дисципліни" і всі етнічні та расові дисципліни повинні щезнути з вузів, - стверджує професор Д. Пітерсон, - бо вони як частина неомарксизму та постмодернізму ведуть до розподілу людей за класовою, етнічною, сексуальною ознакою, формуючи недоброзичливість у людському суспільстві. Я виступаю як антидот проти групових ідентичностей, захищаючи окрему особистість та її право бути собою» [6].

Зрештою, у подібних до вище наведених сенсуалістських ідей немає нічого принципово нового. На нашу думку, сучасні західні суспільства «втомилися» від активності квір-теоретиків та наступу ЛГБТ-спільнот, сприймаючи їхній довготривалий демарш та наступ на традиційні цінності як обмеження власної свободи, тобто, свободи більшості. До того ж дуже часто цю частину гендерної аналітики та гендерного активізму сприймають за ціле, зводячи до цієї частини усі феміністські практики та гендерні дослідження загалом. Проте, це є помилкою і нічим іншим як підміною понять і сенсів. Звідси і застрашування «гомо диктатурою», і застороги проти «диктатури меншості»/«тиранії меншості», і характеристики типу «фашизоїдних маргіналів». Проте, як видається, такий процес є достатньо адекватним та навіть частково позитивним, коли він не переходить на позицію агресивного відкидання усього, що було досягнуто, наприклад, фемінізмом та гендеристикою Заходу. Реакція консерваторів, у тому числі і науковців-консерваторів, на нашу думку, вводить процес гендеризації цивілізованих суспільств у певне раціонально збалансоване русло, не відкидаючи його як такий. Такий процес дозволяє залишити у практичному вжитку найбільш перспективні та справді нові теоретичні розробки, надаючи їм легітимності. Це стосується напряму і перегляду об'єму та якості «гендерних» дисциплін і досліджень у вузах ЄС та США. Як відомо, сьогодні фактично у кожному вищому навчальному закладі вказаних країн жіночі/гендерні/феміністичні студії як міждисциплінарні обов'язково представлені.

З іншого ж боку варто визнати, що не існує на сьогодні жодного розвинутого наукового напрямку, окрім феміністичних та гендерних студій, який би настільки повно і всебічно розглядав хоча б проблему масової зміни ролей і становища жінок, а разом з тим і чоловіків, у сучасному світі, вивчаючи їх саме як гендерно визначених суб'єктів соціальної дії. До того ж перспективним є осмислення процесу гендеризації як свого роду філософської проблеми, що дозволить осмислювати її в контексті загального цілого у розвиткові сучасних спільнот. Необхідно підтримати той поворот до єдності філософії і науки, який сьогодні почав відмічатись у західному науковому дискурсі. Варто погодитись із наступним твердженням низки науковців: «Не дивлячись на тісні історичні зв'язки між наукою та філософією, сучасні вчені часто сприймають філософію як зовсім відмінну від науки та навіть

протилежну їй. Ми стверджуємо тут, що, навпаки, філософія може мати важливий і продуктивний вплив на науку» [20]. І далі: «...внесок філософії може приймати як мінімум чотири форми: роз'яснення наукових концепцій, критична оцінка наукових гіпотез або методів, формування нових концепцій і теорій та розвиток діалогу між різними науками, а також між наукою і суспільством» [там само]. Автори даної статті повністю солідаризуються із даною позицією щодо співвідношення філософії та сучасної науки.

Окремою серйозною темою для української соціогуманітаристики у даному контексті є впливи на голови українського студентства, особливо віруючої частини, «рускоміровських скреп», з їхньою відвертою домостроївською риторикою, агресивністю та стереотипізацією взаємин жінок і чоловіків. Як відомо, однією із позицій ідеології «руського міра» є засудження «неправильних» стосунків між жінками і чоловіками Заходу, тобто, відкидання паритетної демократії загалом.

У зв'язку із вище описаною ситуацією виникає досить складна проблема для українських вишів, де, з одного боку, фактично відсутні гендерні дисципліни, а з іншого є спокуса, пославшись на зростання антигендерних настроїв у цивілізованому світі, і собі відмовитись від їхнього викладання. Небезпека тут полягає у тому, що навіть ще не пройшовши шлях, який пройшли розвинені суспільства, український соціум може відмовитись від нього. Насамперед, це буде знову відхиленням від спільного європейського дискурсу і чергова втрата можливості говорити з цивілізованим світом однією мовою, у тому числі і науковою. Зрештою, не важко зрозуміти, що «ситуація із гендером» у західному світі розвивається по спіралі у відповідності до діалектичного принципу, надаючи процесові гендеризації життя вказаних спільнот логічно обумовлених раціональних форм. Адже «прогрес культури рухається через полярність раціонального і нераціонального, характеризує драматичний вузол розуму і волі, чуттєвості та інтелекту, – зазначав С. Кримський. – Історія може розв'язувати драму ідей та пристрастей, орієнтуючи культуру за тією чи іншою проекцією людської сутності. Тоді в культурно-історичному процесі і виникають колізії між напрямками раціонального чи нераціонального забарвлення» [4, с. 313]. Небезпека ж відкидання незасвоєного досвіду, який може бути безумовно корисним, лишає спільноту можливості переходу на вищу стадію розвитку. Так само як і просте наслідування без наповнення процесу власним досвідом призводить до створення інтелектуально пустих форм, а звідси формується і нездатність на адекватні відповіді при спробі відреагувати на виникаючі серйозні життєві виклики. Адже на сьогодні можна вже повністю обґрунтовано вести мову про історію розвитку фемінізму/гендеристики як теорії і практики в контексті дослідження суспільних процесів на українських землях.

І хто ж, як не школа, як середня, так і особливо вища, повинна формувати навиків і здатність адекватно діяти на основі правильної оцінки існуючих реалій. Дослідниця В. Пивовар справедливо зазначає: «Критичні педагоги (А. Альтюссер, П. Бордо, Б. Бернштейн, А. Грамши) велику увагу приділяють можливості подолати стереотипи та привести суспільство до нових більш справедливих відносин. На їхню думку, «школа повинна бути джерелом соціальної трансформації та емансипації»... Критична педагогіка мала на меті перебороти нерівність і несправедливість у системі освіти [8, с. 18].

Усе ще актуальним для гендерної освіти у всьому світі та Україні зокрема є подолання традиційних стереотипів щодо ролі жінок та чоловіків. Ці стереотипи вже є радикально неактуальними у сучасному світі і, як зазначають вчені-економісти, негативно впливають на розвиток економік конкретних країн. «...в історичному аспекті, виникнення багатьох країн базується на консервативній буржуазній філософії, – зазначає Н.М. Куцмус, – для якої традиційною точкою тяжіння є розмежування ролей чоловіків та жінок у суспільному житті країни. Тому на сучасному етапі світового економічного розвитку для багатьох країн все ще актуальною проблемою у гендерній площині є руйнування традиційної соціальної ієрархії між чоловіками та жінками, існування якої забезпечується завдяки консервативній інституціоналізації гендерної диференціації» [5, с. 32].

І такий перехід має відбутися не заради самого процесу, а заради створення нових ефективних стимулів для всебічного розвитку спільнот. Саме така філософія була закладена і в «Цілях Тисячоліття», висунутих ООН та прийнятих Україною. Адже жінки сьогодні, особливо у розвинених країнах, складають не меншість населення, а реальну більшість, достатньо добре освічену, професійно підготовлену та активну. Філософія гендерного мейнстрімінгу як раз і базується на принципі використання потенціалів двох основних гендерів як рівних та рівноправних для ефективного розвитку спільнот.

У контексті усього вище викладеного варто проаналізувати стан гендерної освіти в українських вишах та ставлення до неї самого студентства України.

Отже, *метою даної розвідки є філософсько-світоглядний аналіз реального стану гендерної освіти в українських вищих навчальних закладах; виявлення реальних проблем та перспектив даного процесу в Україні, а також осмислення результатів опитування щодо ставлення сучасного студентства до гендерної проблематики, її конфліктизуючої/деконфліктизуючої ролі в житті української молоді.*

У заявленому вище аспекті саме філософський підхід, на нашу думку, дозволить ширше поглянути на конкретну проблему як на частину загального трансформаційного процесу, який відбувається в

українському постколоніальному соціумі на даному етапі його розвитку і визначається вибором спільного майбутнього з країнами Євросоюзу. Адже, як писав А. Енштейн у листі до Р. Торнтону 1944 р. «знання історичного і філософського фону дає таку незалежність від забобонів його покоління, від яких страждає більшість вчених. Ця незалежність, створена філософським розумінням, є, на мій погляд, знаком розрізнення між простим ремісником чи спеціалістом та справжнім пошукувачем істини» [Цит. за: 20].

У сучасній Україні інституалізація гендерної освіти відбувається через створення кафедр та гендерних центрів при низці університетів країни. Залучення гендерного компонента в освітній процес спрощується завдяки тому, що самі ці дослідження мають міждисциплінарний характер, отже, досить просто і логічно можуть бути залучені до основного курсу при викладанні, наприклад, соціології, психології, історії, літературознавства, мистецтвознавства, культурології і, звичайно, філософії.

Існують вже і певні напрацювання у дослідженні впровадження гендерного компонента у виші країни. Як зазначає науковиця О. Ярош, «ресурсом для розвитку гендерної теорії й практики стали кафедри гендерних студій, що з'явилися в Україні вперше в 2010 р. у п'яти вищих навчальних закладах (Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, Національний університет «Острозька академія», Сумський державний педагогічний університет та кафедра Університету менеджменту освіти). Створення кафедр стало результатом конкурсу, що був проведений Програмою розвитку ООН за фінансової підтримки Європейського Союзу і є результатом міжнародної допомоги» [17, с. 97].

Проте, існування повноцінних кафедр із гендерної тематикою – це на сьогодні рідкісне явище для України, як і десять років тому, коли вони з'явилися завдяки підтримці ПРООН. В основному ж гендерна та феміністична проблематика викладається як дисципліна за вибором студентів, що, у свою чергу, призводить до малої охопленості цієї тематикою студентської аудиторії. Як правило студенти із зацікавленням слухають лекції із вказаної проблематики та приймають найактивнішу участь у обговоренні гендерних проблем на практичних заняттях. Але ставлення до гендерних дисциплін у вишах як з боку викладачів, так і з боку студентства залишається неоднозначним.

Так авторами даної розвідки було проведено спеціальне тест-опитування серед студентів-політологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Одним із центральних було поставлено питання «Чи потрібно Вам як майбутньому спеціалісту-політологу знання з феміністичної та гендерної проблематики? Якщо «так», то чому? Якщо «ні», то чому?» Не претендуючи

на певні наукові узагальнення, все ж нам здається, що подібне опитування студентства дає можливість оцінити настрої щодо гендерної проблематики і фемінізму, потрібності/непотрібності їхнього викладання в середовищі студентства центрального вузу України та ще й «елітної» спеціалізації – політологія. Зрештою, саме так, як майбутню інтелектуальну та політичну еліту, сприймають себе самі ці представники студентства.

Отже серед 27 тих, хто надав відповіді на поставлені запитання, 16 майбутніх політологів вважають, що знання з феміністичної та гендерної проблематики їм потрібні чи то у вигляді окремого курсу за вибором, чи як частина у загальному курсі інших профільних дисциплін. Серед опитуваних – 12 жінок та 15 чоловіків. Як і слід було очікувати, орієнтуючись на попередній досвід подібних опитувань в інших аудиторіях серед студентства гуманітарних факультетів вузів, абсолютна більшість жіноцтва підтримує необхідність отримання знання на рівні існуючих наукових досліджень із феміністичної та гендерної проблематики. А саме, 11 студенток із 12 відповіли ствердно на запитання «Чи потрібно викладати курси із феміністичної/гендерної проблематики в вишах?». Серед студентів чоловічої статі показник позитивних відповідей значно нижчий – 10 із 15 чоловіків-майбутніх політологів вважають, що гендерні дисципліни не повинні викладатись політологам в університеті.

Цікавою є мотиваційна основа для вивчення курсу з гендерної тематики. Двоє студентів зазначають, що це маловідома українцям проблематика, але широко відома у Євросоюзі, тому їм це потрібно знати детальніше, щоб бути у курсі циркулюючих у розвинених суспільствах ідей. Слушно наголошується, що політолог не може не знати подібних речей не тільки тому, що Україна прагне стати частиною ЄС, але і тому, що професіонал у галузі політології неможливий поза знанням, актуальним у сучасному світі. У той же час, інші вважають, що якраз гендерна і феміністична тематика фактично у всіх на слуху. Вона безперервно обговорюється у ЗМІ та соцмережах. І хоча фемінізм для України не актуальний, на думку опитованого, політолог повинен рахуватися і глибше знати те, що цікавить багатьох людей, особливо ж сучасну молодь. Безумовно, і у цій позиції є певна логіка, попри твердження про неактуальність фемінізму для України, що, безумовно, пов'язано з існуючими стереотипами українського соціуму. Адже і до цього часу нерідко можна зустріти твердження на рівні масової свідомості про те, що в українців існувала завжди і існує зараз «вроджена» рівність статей. Така позиція, на нашу думку, є доброю підставою для обговорення наукових досліджень у цій сфері в студентських аудиторіях університетів і виявлення реального стану речей. До того ж політолог повинен володіти інформацією, наприклад, про гендерну (паритетну) демократію як «винахід» модерного Заходу на рівні існуючої широкої бази міжнародних

подій, документів та рішень, напрацьованих у сучасному цивілізованому світі. Без таких знань політолог навряд чи може вважатись професіоналом у власній галузі. Ще однією мотиваційною підставою для гендерних курсів, на думку студентів-політологів, є потреба оцінити власний досвід у взаємодії статей, спираючись на наукове бачення проблеми. І така мотивація, на нашу думку, має право на існування та «працює» на позитивне вирішення питання щодо необхідності гендеризації вищої освіти в Україні.

Що ж стосується негативних відповідей на наведене вище запитання, то тут опитуваними наводяться такі думки: гендерна проблематика не має права на викладання у вузі, бо це надумана проблема, псевдонаука; фемінізм – це шкідлива ліво-комуністична ідеологія. І в той же час стверджується, що «проблематика є породженням дегенеративної ліволіберальної парадигми». Далі: «ні», бо ця тема надто роздута сьогодні; «тема фемінізму не повинна викладатись зараз, оскільки наше суспільство геть не готове до її вивчення»; ознайомлення з цими течіями розкриє погляди виключно західноєвропейських вчених і політиків, а тому є високий ризик того, що це знання нав'яже нам певну думку та буде не об'єктивним, що для ЗВО не є допустимим. Негативне ставлення мотивується і тим, що начебто «сподіватись на критичне викладання феміністичної та гендерної теорій марно». І нарешті: «ні», бо це не актуально й не цікаво для політологів, тобто, ще і до цього часу в головах деяких молодих людей відтворюється, фактично, знаменитий советський принцип, а саме: «не знаю, не читав, але засуджую!».

Як бачимо, групою опитаних студентів-політологів висловлені радикально протилежні погляди на проблему викладання феміністичної/гендерної проблематики в університеті. І все ж при усій своїй обмеженості та частковості, навіть такий експеримент дає право зробити певні висновки. А саме: гендерна освіта в вузах України таки потрібна, і не лише тому, що більшість молодих майбутніх спеціалістів висловились «за». Насамперед тому, що і з позитивних відповідей, і з негативних витікає, що проблема таки реальна, вона «на слуху» і варто би майбутній еліті у ній розбиратись на науковому рівні та на рівні сучасних політик і практик, існуючих у цивілізованому світі. До того ж такі курси можуть справді допомогти молодій людині розібратись у власних стосунках із оточуючими, проаналізувавши їхнє гендерно-рольове наповнення. Не кажучи вже про те, що, наприклад, спеціаліст-політолог повинен бути в курсі всіх найактуальніших ідейних течій сучасності та практик, які втілюють їх у життя. Варто би було також орієнтуватися у тому, як процес створення гендерно-сенситивного соціуму протікає в теперішній Україні. А тут є над чим замислитись і що проаналізувати.

Фактично сьогодні «гендеризація за євразразком» успішно й ефективно проходить лише у Збройних Силах України, перед якими стоїть

завдання досягнення стандартів НАТО, оскільки українське суспільство вже доросло до розуміння необхідності приєднання до Північно-Атлантичного Альянсу. А як відомо, гендерна складова є на сучасному етапі невід'ємною частиною реформування НАТО. Процес гендеризації діяльності Альянсу базується на цілій низці Резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки. Зокрема, це наступні Резолюції: 1325, 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2422, 2467, 2493.

Керуючись цими документами та застосовуючи практичний досвід НАТО, ЗСУ сьогодні активно реформуються у гендерному плані (на сьогодні 11% особового складу української армії складають жінки). І, звичайно, мова повинна йти і про гендерну освіту командного і рядового складу Збройних сил України, щоб подолати діючі стереотипи масової свідомості, бо «на практиці ми бачимо, що сприйняття жінкової війни ще не досягло центральних частин свідомості громадян...» [7, с. 125]. І це ще м'яко сказано.

Один із найвідоміших та найцікавіших філософів історії сучасності Ю.Н. Харарі виписав чотири основних вимоги до сучасної школи. Вона повинна виробити здатність до: 1) критичного мислення; 2) комунікації; 3) колективної роботи; 4) креативності [15, с. 322]. Як бачимо, ці вимоги цілком стосуються і вищої школи як соціального інституту. Якщо послугоуватись вказаними настановами, варто визнати, що найефективніше вони зможуть бути реалізовані через взаємодію, наприклад, в студентських аудиторіях чоловічої та жіночої частини. Здатність до продуктивної комунікації та результативної колективної роботи спиратиметься на взаємодоповнюваності різних досвідів цих двох гендерів, створюючи реальні підстави для креативного вирішення завдань. Вища школа таким чином виховувала б у майбутніх спеціалістів здатність та прагнення до командної роботи, здатної значно підвищити ефективність пророблених завдань. Цікаву думку з цього приводу висловив М. Ступак: «Вас дратує слово «гендер»? Сподіваюся,... ви погодитесь зі мною, що важко пояснити, як можна боротися за рівність за расовими, національними, релігійними ознаками й ігнорувати можливість досягти рівноправ'я за ознакою статі. «У нас цієї проблеми немає!» — вигукнете ви обурено. «Це все придумали європейці, які вже з жиру казяться і не знають, чим би ще зайнятися!». Але де ви бачили європейця, який викидає гроші на вітер, займаючись проблемами, яких «не існує»? Чи не варто задуматися, а що як гендерна рівність, яку вони так активно відстоюють, — це одна із складових їхнього успіху?» [11, с. 10].

Сьогодні в освітньому просторі України поступово усталюється думка про те, що «...підготовка фахівців із педагогіки, психології, політології, історії, права, соціології та ін., неможлива без імплементації гендерної складової». І це має стати стійким переконанням, переставши врешті-решт бути дискусійним питанням [17, с. 98]. Як

зазначають науковці, сьогодні вже є в Україні певний позитивний досвід і у функціонування гендерних Центрів при вузах України, які дозволяють реформувати освіту у напрямках толерантності, рівності та гуманізму [10]. Додамо, розвивати новітні напрямки інтелектуальної складової соціуму. А, як зазначав філософ В. Шинкарук, «сукупний інтелект нації — могутня сила, здатна творити нове мислення, а також ціннісне поле суспільної життєдіяльності. Адже найважливішим призначенням інтелектуальної культури є продукування таких смислів, втілення котрих призводить до самоактуалізації як кожної окремої особистості, так і суспільства, усіх його інституцій. Без такої самоактуалізації не можуть бути вироблені й утверджені нові парадигми національної самоорганізації та державного життя» [16, с. 250].

Висновки. *Із усього вище викладеного можна зробити висновок, що гендеризація суспільного життя в сучасній Україні, як і розвиток гендерної освіти на базі вищих навчальних закладів країни, носить половинчастий характер. З одного боку відбуваються позитивні зміни у плані зміни світоглядних настанов українського соціуму щодо ролі жіноцтва, що особливо помітно у трансформації Збройних Сил України у відповідності до основних положень та вимог НАТО; змінюється філософська парадигма щодо цінності та потенціалу кожного з двох основних гендерів як суб'єктів трансформаційних процесів в постколоніальному соціумі; напрацьовується позитивний досвід введення гендерної освіти у вузи України. У той же час процес гендеризації усіх сфер життя українського соціуму наштовхується на відчутний спротив з боку консервативних сил суспільства, зокрема, традиційних церков, що посилює конфліктні настрої в соціумі. Суперечливість виникає також під впливом низки зовнішніх чинників, зокрема, «русскоміровських скреп», а також перегляду низки ціннісних установок, домінуючих у західних ліберально-демократичних соціумах. За оцінкою студентів-політологів центрального столичного університету України гендерна освіта як і загалом гендеризація суспільного життя в країні розцінюється як процес загалом потрібний та позитивний, що вселяє певний оптимізм, оскільки, як показує досвід розвинених країн Заходу, задіяння усього гендерного потенціалу позитивно впливає не лише на економічний розквіт країни, але і на рівень взаємодії в соціумі, що сприяє підвищенню його життєздатності та ефективності, поглиблюючи деконфліктаційний потенціал спільноти.*

1. XXI століття — і нова філософія ролі жінки. *Інтерв'ю з філософом Сергієм Кримським.* URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/xxi-stolittya-i-nova-filosofiya-rol-i-zhinki-vash-prognoz-0>

2. Гривкова О. Гендерно-орієнтована спрямованість професійної підготовки вчителів в

університетах Німеччини (на прикладі Гете Університету). *Вісник Глухівського нац.пед.ун-ту ім. Олександра Довженка*, 2018, №2(37), с. 260-266.

3. Гривкова О. Професійна підготовка учителів на засадах гендерної педагогіки в університетах Німеччини. Дисертація на здоб.наук.ступ.канд. пед..наук за спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 2019, 418 с. (з додатками).

4. Кримський С. Нова раціональність – утвердження духовності. *Філософські діалоги'2016. Історія та сучасність у наукових роздумах Інституту філософії (до 70-річного ювілею). Зб.наук.праць. Випуск 11-12. К., 2016, с. 213-230.*

5. Куцмус Н.М. Методологічні особливості «гендеризації» процесу економічного розвитку». *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*, 2012, №7 [33], с. 31-36.

6. Напряженное Интервью с Крайне Левоу Ведущей / Джордан Питерсон на Русском. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6slzRRQamiQ>

7. Наливайко Л.Р., Нестерова, К.Ю. Проблема правового статусу жінок, що несуть військову службу в Україні, в аспекті гендеризації. *Право і суспільство*, 2018, №1, с. 123-127.

8. Пивовар В. Становлення гендерного підходу в освіті на основі феміністської педагогіки. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 2017, №6, с. 16-20.

9. Рада Європи. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gender-...>

10. Рассказова О., Чернецька Ю., Олимпченко О. Діяльність осередків гендерної освіти як умова імплементації гендерного компонента в освіту: досвід роботи ЦГО ХГПА. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 2016, №3/4, с. 165-172.

11. Ступак М. Гіркий присмак, або Роздуми про гендер в освіті. *Гендерний педагогічний альманах. Харків*, 2017, с. 10-11.

12. Україна. Верховна Рада. Закон. 2014. *Про вищу освіту*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

13. Україна. Національна доповідь Уряду України. 2017. *Цілі сталого розвитку України 2016-2030*. URL: <https://www.un.org.ua/tsili...>

14. Урядовий портал. 2018. *Про схвалення стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2021»*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/...ivanna-klimpush-cincadze>

15. Харарі Ю. Н.. 21 урок для 21 століття. Київ, 2018. 416 с.

16. Шинкарук В. «Розмірковуючи про ситуацію...». *Філософські діалоги'2017. Традиції та новації в наукових розвідках Інституту філософії (до 70-річного ювілею). Зб.наук.праць. Випуск 13-14. К., 2017, с. 248-269.*

17. Ярош О. Упровадження гендерних підходів у політологічні навчальні дисципліни. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 2017, №6, с. 96-98.

18. Bazargani, D.T., Larsari, V.N. 2015. "Postmodernism": Is the Contemporary State of Affairs Correctly Described as 'Postmodern'? *Journal of Social Issues & Humanities*, vol. 3, iss. 1, 89–96.

19. Jordan Peterson debate on the gender pay gap, campus protests and postmodernism URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aMcjxSThD54>

20. Laplane, L., Mantovani, P., Adolphs, R., Chang, H., Mantovani, A., McFall-Ngai, M., Rovelli, C., Sober, E., Pradeu T. 2019. Opinion: Why science needs philosophy? *PNAS*. March 5, 116 (10), 3948-3952. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1900357116>

References

1. XXI stolittia — i nova filozofia roli zhinky. *Interviu z filozofom Serhiem Krymskym [XXI century - and a new philosophy of the role of women. Interview with philosopher Serhiy Krymsky]*. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/xxi-stolittya-i-nova-filozofiya-rol-i-zhinki-vash-prognoz-0> (in Ukrainian).

2. Hryvkova, O. (2018). *Henderno-orientovana spriamovanist profesiinoi pidhotovky vchyteliv v universytetakh Nimechchyny (na prykladi Hete Universytetu)* [Gender-oriented orientation of teacher training in German universities (on the example of Goethe University)]. *Visnyk Hlukhivskoho nats.ped.un-tu im. Oleksandra Dovzhenka, №2(37), 260-266* (in Ukrainian).

3. Hryvkova, O. (2019). *Profesiina pidhotovka uchyteliv na zasadakh hendernoї pedahohiky v universytetakh Nimechchyny* [Professional training of teachers on the basis of gender pedagogy in German universities]. *Dysertatsiia na zdob.nauk.stup.kand. ped..nauk za spets. 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. K., 418 s. (z dodatkami)* (in Ukrainian).

4. Krymskyi, S. (2016). *Nova ratsionalnist – utverdzhennia dukhovnosti* [The new rationality is the assertion of spirituality]. *Filozofski dialohy'2016. Istoriia ta suchasnist u naukovykh rozmyslakh Instytutu filozofii (do 70-richnoho yuvileiu). Zb.nauk.prats. Vypusk 11-12. K., 213-230* (in Ukrainian).

5. Kutsmus, N.M. (2012). *Metodolohichni osoblyvosti "henderyzatsii" protsesu ekonomichnoho rozvytku* [Methodological features of "genderization" of the process of economic development "]. *Innovatsiina ekonomika. Vseukrainskyi naukovy-vyrobnychy zhurnal, №7 [33], 31-36* (in Ukrainian).

6. *Napryazhennoe Interv'ju s Krajne Levoj Vedushhej/Dzhordan Piterson na Russkom* [Intense Interview with Extreme Left Host / Jordan Peterson in Russian]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6slzRRQamiQ> (in Russian).

7. Nalyvaiko, L.R., Nesterova, K.Iu. (2018). *Problema pravovoho statusu zhinok. shcho nesut viiskovu sluzhbu v Ukraini, v aspekti henderyzatsii* [The problem of the legal status of women. serving in the military in Ukraine, in terms of genderization. Pravo i suspilstvo, №1, 123-127 (in Ukrainian).

8. Pyvovar, V. (2017). *Stanovlennia hendernoho pidkhotu v osviti na osnovi feministскоi pedahohiky* [The problem of the legal status of women. serving in the military in Ukraine, in terms of genderization]. *Henderna paradyhma osvithnoho prostoru*, №6, 16-20 (in Ukrainian).
9. Rada Yevropy. (2018). *Stratehiia hendernoї rivnosti Rady Yevropy na 2018-2023 roky* [Council of Europe Gender Equality Strategy for 2018-2023]. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gender-...> (in Ukrainian).
10. Rasskazova, O., Chernetska, Yu., Onypchenko, O. (2016). *Diiialnist oseredkiv hendernoї osvity yak umova implementatsii hendernoho komponenta v osvitu: dosvid roboty TshO KhHPA* [Activities of gender education centers as a condition for the implementation of the gender component in education: the experience of the Center for Gender Education]. *Henderna paradyhma osvithnoho prostoru*, №3/4, 165-172 (in Ukrainian).
11. Stupak, M. (2017). *Hirkyi prysmak, abo Rozdumy pro hender v osviti* [Bitter Taste, or Reflections on Gender in Education]. *Hendernyi pedahohichnyi almanakh*. Kharkiv, 10-11 (in Ukrainian).
12. Ukraina. Verkhovna Rada. Zakon. (2014). *Pro vyshchu osvitu* [About higher education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian).
13. Ukraina. *Natsionalna dopovid Uriadu Ukrainy. (2017). Tsili staloho rozvytku Ukrainy 2016-2030* [Goals of sustainable development of Ukraine 2016-2030]. URL: <https://www.un.org.ua/tsili...> (in Ukrainian).
14. Upiadovyi portal. (2018). *Pro skhvalennia stratehii vprovadzhennia hendernoї rivnosti u sferi osvity «Osvita: hendernyi vymir – 2021»* [On approval of the strategy for the implementation of gender equality in education "Education: gender dimension - 2021"]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/...ivanna-klimpush-cincadze> (in Ukrainian).
15. Kharari, Yu. N. (2018). *21 urok dlia 21 stolittia* [21 lessons for the 21st century]. Kyiv, 416 s. (in Ukrainian).
16. Shynkaruk, V. (2017). «*Rozmirkovuiuchy pro sytuatsiiu...*» ["Reflecting on the situation..."]. *Filosofski dialohy2017. Tradytsii ta novatsii v naukovykh rozvidkakh Instytutu filosofii (do 70-richnoho yuvileiu)*. *Zb.nauk.prats. Vypusk 13-14*. K., 248-269 (in Ukrainian).
17. Yarosh, O. (2017). *Uprovadzhennia hendernykh pidkhotiv u politolohichni navchalni dystsypliny* [Introduction of gender approaches in political science disciplines. *Henderna paradyhma osvithnoho prostoru*, №6, 96-98 (in Ukrainian).
18. Bazargani, D.T., Larsari, V.N. 2015. "Postmodernism": Is the Contemporary State of Affairs Correctly Described as 'Postmodern'? *Journal of Social Issues & Humanities*, vol. 3, iss. 1, 89–96.
19. Jordan Peterson debate on the gender pay gap, campus protests and postmodernism URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aMcjxSThD54>
20. Laplane, L., Mantovani, P., Adolphs, R., Chang, H., Mantovani, A., McFall-Ngai, M., Rovelli, C., Sober, E., Pradeu T. (2019). Opinion: Why science needs philosophy? *PNAS*. March 5, 116 (10), 3948-3952. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1900357116>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.9>
УДК 271.2.327(477:[470+571])

Світлана Кагамлик

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Центр українознавства філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-4732-1410

Email: kagam@i.ua

ПОСТАТІ ОЧІЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ДІЯЧІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА

Анотація. У статті проаналізовано літературно-наукову спадщину діячів Кирило-Мефодіївського братства та визначено місце у ній церковної тематики і соціокультурної діяльності очільників Української Церкви. Здійснено порівняльний аналіз творчого доробку П. Куліша та М. Костомарова в площині представлення та оцінки ними окремих постатей вищого українського духовенства. Досягнуто висновку, що у їхніх творах значною мірою представлена історія Української Церкви, проте розкриття церковної тематики у творчому доробку кожного із авторів мало свої особливості.

Історичні праці П. Куліша раннього періоду відображали творчі пошуки членів Києво-Мефодіївського братства і були типовими для їхнього середовища. Крізь призму героїв «Чорної ради», зокрема, священика І.